

tydelige sprog: forfattere født før 1600: 44; 1600-1699: 121; 1700-1749: 149; 1750-1769: 110; 1770-1789: 130.

Interessant er gennemgangen af de mangfoldige begrundelser for at nedskrive erindringer; blandt disse er den mest fundamentale, at bevare sig selv fra glemslen, ikke den hyppigst anførte. Et morsomt eksempel på, at Janteloven ikke er af ny dato, finder vi i Casper Peter Rothes beklagelse fra 1773 over, at danskerne holder det »for en utålelig hovmod eller stinkende selvros at ville skrive noget om sig selv... En skadelig blufærdighed og ubillig frygt for misundelse er da de tvende hovedfjender, som berøver fædrelandets historie mangen en ypperlig efterretning...«. Men selve Rothes beklagelse viser, at en ny tid er på vej, og med romantikkens psykologiske interesse lyder helt andre toner: Veterinæren J.V. Neergaard kalder sine erindringer fra 1844 »historisk-psykologisk fremstillede. Et bidrag til Menneskekundskab«, og påpeger, »at det som oftest ikke er så meget tingene og menneskene, som vore individuelle forestillinger om tingene og menneskene, der gør vor forfatning behagelig eller ubehagelig og bringer os til at handle...«. Selv om mentalitetshistorie som begreb er nyt, er den bevidsthed, som ligger bag den, det ikke.

Hans Vammen

OLE LANGE: *Jorden er ikke større...* H.N. Andersen, ØK og storpolitikken 1914-37. Kbhvn., Gyldendal 1988. 297 s. kr. 300.

Vi har længe savnet en videnskabelig biografi om en af dansk erhvervslivs store mænd, Det Østasiatiske Kompagnis skaber, etatsråd H.N. Andersen. Skønt der er gået et halvt århundrede siden hans død som 85-årig i slutningen af december 1937, er det først nu en professionel historiker, dr.phil. og lektor samt fhv. journalist ved Information Ole Lange, har vovet at give sig i kast med denne vanskelige opgave.¹

Hvis det er forbundet med mange problemer at portrættere en offentlig personlighed som f.eks. en politiker eller en embedsmand, så er det ulige

¹ Professor Johannes Østrup forsøgte i 1935 at udsende en bog om ham på Gyldendal under titlen »H.N.Andersens Eventyr«. Men H.N. Andersen forhindrede udgivelsen efter at have læst et korrekturtryk. Disse tryk er senere forsvundet, og bogens indhold er ukendt, jvf. Ole Langes biografi om HNA bd. I s. 227 og Frederik Hegels Erindringer bd. I s. 153f. Gyldendal 1946, der har en noget andet, men ikke nødvendigvis mere troværdig version. Biografien 1. bind er anmeldt af forskningsstipendiat Per Bro i *Historisk Tidsskrift* bd. 88 s. 89 ff.

sværere at skrive en biografi om en af de store private virksomhedsledere. De førstnævnte har dog været i officielle institutioners tjeneste og har følgelig efterladt akter i offentlige arkiver om deres handlinger eller overvejelser. Disse samlinger er underkastet regler om opbevaring og tilgængelighed etc., og de vil derfor på et eller andet tidspunkt blive åbnet for seriøse forskere.

Men dette gælder ikke de store handels- og industrifyrster, der bogstavelig talt har forskanset sig i deres hovedkvarterer hvor det er næsten umuligt at få adgang med mindre ledelsen betragter ansøgeren med velvilje og tillid – hvilket kan være ret så belastende for den pågældende. Kun ifald en virksomhed kommer ud i så voldsomme storme, at der bliver tale om en offentlig undersøgelse, giver det fremtidige forskere en mulighed for at kigge moderne private foretagender i kortene. Desuden kræver dette særlige forskningsområde videnskabsmænd, der er særdeles kyndige på det regnskabsmæssige område. Her kommer mange historikere til kort, hvilket Ole Lange med smerte har måttet konstatere efter udgivelsen af bd. I. Det tjener ham til ære, at han åbent har indrømmet dette.

En skildring af ØK's oprettelse og udvikling støder desuden på den specielle vanskelighed, at hovedsædet i København blev stukket i brand den 19. december 1944 af en nazistisk terrorgruppe, hvorved en væsentlig del af arkivet gik tabt. Noget blev dog reddet, først og fremmest bestyrelsesprotokollerne, som Ole Lange ikke har haft adgang til.

Mærkeligt nok fremgår det ikke af forordene til bd. I og II, hvorvidt Ole Lange har søgt om adgang til Kompagniets arkiver, men har fået afslag. En sådan ansøgning skulle dog synes helt uundgåelig, selvom han på forhånd har måttet regne med et nej. Men i biografien er han tavs på dette punkt. Til gengæld har han i et interview i Berlingske Tidende den 29. oktober 1988 indirekte udtalt sig om dette problem. På journalistens meget fornuftige spørgsmål, om det overhovedet er muligt at skrive en troværdig videnskabelig bog om ØK's stifter uden adgang til ØK's arkiver, lyder svaret: »Ingen vil kunne anfægte bogen videnskabeligt denne gang. Jeg mener godt, det kan lade sig gøre at give et færdigt billede uden adgang til ØK's materiale. Der findes så meget materiale andre steder.«

Det er unægtelig en temmelig forbavsende udtalelse, der kaster lys over det interessante fænomen, at vi har fået en stor biografi i to bind om en mand, der har sagt: »Det Østasiatiske Kompagni er en livssag for mig, og med det må jeg stå eller falde.« (bd. I s. 215). Om denne »livssag« får vi imidlertid kun lidt at vide, men til gengæld så meget mere om de glamourøse begivenheder i Andersens lange og omskiftelige liv.

Skabelsen af Kompagniet og ikke mindst dets virksomhed under den første verdenskrig er H.N. Andersens store og værdifulde indsats i Danmarks historie. Det er denne bedrift og dens betydning for vort land, vi gerne vil vide mere detaljeret besked om, men her lades vi som sagt næsten helt i stikken. Årsagen til denne svigten ligger lige for: enten har Ole Lange ikke kunnet få adgang til ØK's materiale, eller også har han ikke ønsket at gøre forsøget for ikke at risikere sin uafhængighed over for emnet.

Mon ikke det sidste har været tilfældet? Udtalelsen i Berlingske Tidende kunne tyde på det. Hvis dette har været hans standpunkt, er det ikke blot forståeligt, men fuldt ud acceptabelt. Fejlen er blot den, at han ikke har draget den uundgåelige konsekvens, at opgaven i så fald er uløselig. I stedet har han valgt at koncentrere sig om de begivenheder, hvorom der i Danmark og udlandet findes en del materiale. Dette er heller ikke uforståeligt, men svagheden er igen, at han dermed har udskiftet det mest interessante og mindst belyste område i Andersens virksomhed med de opgaver, der trods den megen omtale kun er af sekundær betydning ved vurdering af hans livsværk og desuden var af tvivlsom værdi for det fædreland, han så gerne tjente. Dette skal jeg komme nærmere ind på i det følgende. Men forinden må jeg erklære mig enig med Per Bro, når han i sin anmeldelse af bd. I bl.a. gør opmærksom på, at skildringen af ØK's virksomhed i årene op til krigen ikke så meget handler om Kompagniets almindelige udvikling men om Andersens forhold til brødrene Kinch og det deraf følgende retsopgør.

Fra slutningen af august 1914 begyndte et nyt afsnit i H.N. Andersens bane gennem livet, der kan kaldes det storpolitiske. Det indledtes med udenrigsminister Erik Scavenius' opfordring til ham om at rejse til London for at prøve på at finde ud af, om den britiske regering havde planer om et flådefremstød ind i Østersøen. På grundlag af nogle løst henkastede bemærkninger fra udenrigsminister Sir Edward Grey fik H.N. Andersens ændret den specielle opgave således, at han blev en slags halvofficiel dansk fredsmægler med Storbritannien, Tyskland og Rusland som de egentlige fredsforhandlere.

Ole Lange beskæftiger sig indgående med denne »fredsmission« som Andersen livet igennem var meget stolt over. Men det hindrer ikke Ole Lange i ganske nøgternt at erkende, at missionen »var umulig først og fremmest som følge af de grundlæggende modsætninger mellem stormagterne.« (II, s. 79). Lange kunne også have sagt, at den ikke blot var umulig, den var også overflødig, thi ifald de tre stormagter virkelig var interesseret i en forhandlingsfred, kunne de nok selv have fundet en forhandlingsvej.

Man kan derfor undre sig over, at en så realistisk og desillusioneret diplomat og udenrigsminister som Erik Scavenius overhovedet ville indlade sig på dette spil, der i en amatørers hænder let kunne blive farligt – hvad det da også blev. Men Danmarks desperate stilling midt imellem de tre krigsførende magter kunne nok begrunde et sådant forsøg.

Scavenius har selv givet et svar på dette spørgsmål. Det er skrevet så sent som nogle få måneder før hans død i november 1962. Gennem en bekendt havde han om sommeren fået lejlighed til at læse Dahls, Fabricius' og Steins redigerede udgave af H.N. Andersens optegnelser »Danmark under Verdenskrigen«, trykt i 1926.

I et brev dateret den 9. august 1962 skrev han efter endt læsning: »Andersen viste ved de handelspolitiske forhandlinger under krigen, særlig i London, store gaver som forhandler, hvorved han blev støttet af hans forhold til kongefamilien i deres forskellige forgreninger. *Dette berettigede mig til altid at stille mig bag ham* (her fremhævet). Hvad hans store politiske arbejde for freden angår, måtte jeg erkende, at selv om man ikke kunne forvente positive resultater, ja undertiden mistænkeliggørelse som ved hans rejser til Petrograd, (at) der dog herved skabtes en gunstig baggrund for hans handelspolitiske bestræbelser for at fremme danske interesser«.

Ole Lange har vist virkelig skarpsindighed, når han om dette punkt skriver, at »disse mæglingsbestræbelser (var) et bevidst led i den samlede danske udenrigspolitik, dvs. i bestræbelserne på at opretholde neutraliteten og sikre handels- og forsyningslinjerne.« (II, s. 80).

Det er på dette område, Andersens storpolitiske virksomhed havde nogen betydning for Danmark, og ikke i forsøget på at bringe de tre krigsførende stormagter sammen. Dette forsøg var tværtimod yderst farligt og havde nær bragt den danske regering i en meget ubehagelig situation, da Andersen drevet af sin utrolige forfængelighed og selvoptagethed lod sig lokke af den tyske regering til at prøve på at få en tysk-russisk separatfred i stand. Danmark blev dog reddet ud af klemmen hovedsagelig på grund af czarens loyalitet over for sine allierede.

Også Scavenius var en modstander af dette særlige fredsforsøg og prøvede at stoppe det. Men han havde i realiteten pådraget sig et medansvar ved at slippe etatsråden løs på et felt, han i egenskab af amatørdiplomat ikke beherskede. Andersens stolthed over sin virksomhed som fredsmægler er derfor ikke berettiget. Og hans påstand om, at var *ham* personligt, der havde fået den britiske regering til at opgive et sømilitært fremstød ind i Østersøen (II, s. 63) kan næppe karakteriseres som andet end et momentant anfald af storhedsvanvid. Han skulle hellere have rost sig af den betydning det fik for landets forsynings-

situation, at ØK stort set kunne fortsætte sin import og export fra oversøiske pladser til Danmark under hovedparten af krigen. Men det hører vi ikke meget om i Ole Langes bog.

Til gengæld erfarer vi så meget mere om en anden af H. N. Andersens planer, der kun kan betegnes som en af hans fikse ideer.

Under et besøg i Petrograd marts 1915 udviklede Andersen over for czar Nikolaj en grandios plan, der gik ud på at etablere et snævert økonomisk samarbejde mellem Rusland og Storbritannien med det mål at lede handelen bort fra Tyskland når det til sin tid havde tabt krigen og sin verdensposition. Denne plan optog ham de næste 10-20 år og fik en ny udformning efter 1918, idet Danmark nu skulle deltage i projektet som britisk lydland, hvilket naturligvis ville blive til stor økonomisk fordel for ØK (II, s. 175).

Planen havde den afgørende svaghed, at briterne var ganske uinteresserede. Deres interesser lå først og fremmest i Imperiet og i det olierige Mellemøsten.

Ifølge Ole Lange søgte Andersen efter Tysklands nederlag i 1918 at kombinere sin baltiske plan med det slesvigske spørgsmål. Under krigen havde han støttet regeringens nøgterne nationale politik, om at en eventuel ny grænse mod Tyskland skulle være en national sindelagsgrænse. Men i løbet af efteråret 1918 opgav han dette standpunkt til fordel for Dannevirkepolitikken og ideen om at etablere en international zone på begge sider af Kielerkanalen (II, s. 67f., 129ff.).

Skønt Lange erkender, at de »baltiske visioner« var ren og skær illusionspolitik, så mener han dog, at de »i hvert fald var stort og logisk tænkt.« (II, s. 247). Men det må dreje sig om den formelle logik, hvor man som bekendt kan bevise, hvad det skal være, f.eks. at morlille er en sten. Det er i virkeligheden dybt ironisk, at netop H.N. Andersen, som var den første større skibsreder, der ændrede hele sin flåde af dampskibe til oliedrevne motorskibe, kunne finde på denne »baltiske plan«.

Han var åbenbart ikke klar over, at sidste gang Storbritannien for alvor engagerede sig i Østersøområdet var under Krimkrigen i 1854-55, dvs. ved overgangen fra sejlskibene til dampskibene. Så længe de sejldrevne træskibe dominerede skibsfarten, var Østersøområdet datidens Mellemøsten, hvor briterne fik al det træ, tjære, hamp, tovværk og sejldug etc., der holdt skibsfarten og ikke mindst krigsskibene i gang. Man da først de kuldrevne jernskibe og senere de oliefyrede stålskibe beherskede søtrafikken og krigsflåderne, vendte briterne sig bort fra Østersøen og rettede blikket mod de moderne stålproducerende lande og de rige olieområder. Andersen levede længe nok til at opleve den britisk-tyske flådeoverenskomst af 18. juni 1935, der i realiteten overlod Østersø-

en til tyskerne. Den sovjetiske sømagt var endnu for svag til at kunne hævde sig. Det kunne være interessant at erfare, hvad han har tænkt ved den lejlighed. Men ét står fast: der var ingen realitet i hans »baltiske visioner«. Det hele var blot fantasi.

Nu kunne alt dette være, hvad det ville, hvis ikke Andersens »visioner« også førte til hans indblanding i det slesvigske grænsespørgsmål og den deraf følgende Påskekrise i 1920, der nær var ved at føre Danmark ud i politisk kaos og revolutionære tilstande. Andre var naturligvis også medskyldige heri, men hans indblanding er med rette blevet betegnet som »politisk diletantisme«. Og så tør man knapt nok tænke på de katastrofale følger, der kunne være overgået Danmark, ifald Dannevirkefolkene og Kanalentusiastene havde fået deres vilje – for slet ikke at tale om Andersens ubetænksomme idé om Danmark som »britisk lydland«.

H.N. Andersens optræden i Landmandsbanksagen og hans indflydelse på Venstre-ministeriet Niels Neergaard har givet Ole Lange lejlighed til mange skarpe kommentarer. Disse afsnit er efter min opfattelse noget af det bedste i hele værket. Forfatteren synes i høj grad at goutere, hvorledes Andersen i efteråret 1922 mødte sit politiske Waterloo, da Ove Rode og Erik Scavenius punkterede ballonen (II, s. 190 ff.).

Ole Lange er heller ikke blid, når han skal karakterisere etatsrådets ellers så sakrosante person. Om hans forhandlingsmetoder under »fredsmissionen« hedder det, at de var »useriøse eller uærlige« (II s. 75). I Landmandsbank-affæren afgav han en erklæring, »der mildt sagt var vildledende for ikke at sige løgnagtig.« (II, s. 229 f.). En britisk udenrigsministeriel embedsmand citeres for at omtale ham som »en forfærdelig pilfinger, (der) spilder alles tid med sine endeløse udredninger af tågede planer (II, s. 235).

I det afsluttende kapitel konstaterer Lange, at »Excellensen var et uhyre forfængeligt menneske med en forbløffende optagethed af eget image.« Dette er jo sandt nok, men også typisk for en mand af hans oprindelse. I det 19. årh. fødtes fire senere meget berømte danske proletarbørn, der alle nåede samfundets øverste top: H.C. Andersen, Johanne Louise Heiberg, Louise Rasmussen (Danner) og H.N. Andersen. De var vidt forskellige, men havde det fællestræk, at de elskede at færdes på de bonede gulve og meget gerne i kongelige gemakker. I den henseende var H.N. Andersen nok en af de ivrigste.

Set på denne baggrund kan det synes selvmodsigende, når Ole Lange slutter sit to-binds værk med at hævde, at H.N. Andersen »havde format« (II, s. 256). På dette punkt er jeg dog ganske enig med forfatteren. Andersen var virkelig en mand af format, endda af et betydelig større format end det, vi plejer at møde i vort land. Men han

var det på et område, som Ole Lange – for endnu en gang at pointere min hovedpåstand – næsten lader helt uomtalt. Fremstillingen i bind II fylder ca. 235 sider, når man trækker kildeoplysninger, noter etc. fra. Heraf beskæftiger ca. 220 sider sig med Andersens indblanding i udenrigs- og indenrigspolitiske begivenheder samt i Landmandsbank-affæren. Kun ca. 15 sider handler om Kompagniet.

Til gengæld skal det uden forbehold erkendes, at Lange har forfattet en meget velskrevet skildring af de mere udadvendte sider af etatsrådets virksomhed. Han har fremlagt en interessant og spændende beretning, som vil optage mange læsere, der ikke så nøje kender til de fremstillinger og forfattere, som i de sidste 60-70 år har beskæftiget sig indgående med Andersen. Ole Lange har selv kunnet bidrage til forskningen med en del nye omend ikke epokegørende nyheder, der især stammer fra Public Record Office i London og Landmandsbank-kommissionen i København.

Det er jo ikke noget forkert i at genfortælle en god historie og samle de spredte oplysninger i et enkelt værk. Men når Ole Lange udtrykkeligt betoner det videnskabelige moment i sin biografi om H.N. Andersen, så kan det ikke være ubilligt at fastslå, at vi stadig mangler bogen om Andersen og hans livsværk: Det Østasiatiske Kompagni.

Viggo Sjøqvist

HUGO CANCINO TRONCOSO: Chile. La Problemática del Poder Popular en el Proceso de la Vía Chilena al Socialismo 1970-1973. Un estudio de la Emergencia de los Consejos Campesinos, Cordones Industriales y Comandos Comunales en Relación a la Problemática del Estado, la Democracia y el Socialismo en Chile. Aarhus University Press, 1988. 519 s.

Emnet for dagens disputats ligger nok mange danske fjernt.¹ Et latinamerikansk emne er da også usædvanligt i dansk disputatstradition. Når man læser afhandlingens 519 sider, opdager man imidlertid hurtigt, at emnet slet ikke er så fjernt endda. Den politiske kultur i Latinamerika har i høj grad hentet sin inspiration fra Europa, enten direkte eller via det

¹ Det følgende er en let revideret version, især af stilistisk art, af min opposition ved forsvaret af disputatsen på Odense Universitet den 14. november 1988.